

ud i efter dansk målestok meget store satsninger på programmer på specifikke teknologiområder.

Behovet for at opbygge tværfaglig teknisk, samfundsvidenskabelig og humanistisk forskning af den teknologiske udvikling og dens mange aspekter træder hermed endnu stærkere frem. Dette behov behandles i næsten alle bogens indlæg med varieret indfaldsvinkel.

Teknologi mellem økonomi og politik rejser mange flere spørgsmål, end den besvarer. Men bogens mange væsentlige bidrag gør den til en inspirationskilde for det videre arbejde med området.

Arne Skov Andersen

Per Stig Møller, *Orwells håb og frygt*, København: Gyldendal, 1983, 180 s.

Per Stig Møller, højrefløjens selvbestaltede revser af venstrefløjens, har endnu en gang skrevet en bog med kritik af den "udemokratiske" og "stivnede" venstrefløj. Er der nogen grund til at tage sig af dette forsvar for en "ægte demokratisk" – eller rettere liberal – socialisme?

Ja, faktisk. Dele af redegørelsen for Orwells politiske tanker – både i journalistikken og i romanerne *Kammerat Napoleon* og *1984* er virkelig redelige. Og emnet, objektet for bogen har præget Per Stig Møller, så hans kritik af de venstreorienterede er blevet mere nøjagtig og nuanceret. Alligevel er læsningen præget af den ensidige "halvering" af Orwells kritik af alle totalitære tendenser i de moderne samfund, "socialistiske" såvel som kapitalistiske, som allerede blev institutionaliseret, mens han endnu levede.

For ganske vist hudflettede Orwell alle stalinistisk-leninistiske diktatoriske tendenser i arbejderklassen siden den forelskede hyldest til de frihedselskende anarkister og udleveringen af de etatistiske kommunister (og radikale) i *Hyldest til Katalonien* (1938). Men han så ikke denne, kun politiske, totalitarisme som den eneste fare.

Det ses måske ikke så klart i *Kammerat Napoleon* ("Animal farm", 1945) med dens advarsel mod den stalinistiske ideologi (animalismen) og politiske praksis. Derfor tog det amerikanske publikum også Orwells bog til sig med stor begejstring i den kolde krigs første år. Den dobbelte kritik af alt formynderi i alle de moderne samfundstyper kommer meget klarere frem i hans absolutte hovedværk, *1984*. Men det har alligevel en række tidstypiske garneringer, som har gjort det muligt at overse kritikken mod den anden slags totalitarisme i de "pluralistiske" kapitalistiske samfund. Hermed tænker jeg ikke på de slet skjulte henvisninger til Labourregeringen i Storbritanien ("engsoc"), men mere på identifikationen af totalitarisme med den politiske totalitarisme, stalinisme og fascisme.

Orwell tog nemlig – hvad der var selvfølgelig, affattelsestidspunktet umiddelbart efter afslutningen af den antifascistiske 2. verdenskrig taget i betragtning – både afstand fra totalitarismen i dens "sorte", det vil sige fascistiske/nazistiske og dens "røde" udgave. Altså de åbent proklamerede antidemokratiske tendenser i

ud i efter dansk målestok meget store satsninger på programmer på specifikke teknologiområder.

Behovet for at opbygge tværfaglig teknisk, samfundsvidenskabelig og humanistisk forskning af den teknologiske udvikling og dens mange aspekter træder hermed endnu stærkere frem. Dette behov behandles i næsten alle bogens indlæg med varieret indfaldsvinkel.

Teknologi mellem økonomi og politik rejser mange flere spørgsmål, end den besvarer. Men bogens mange væsentlige bidrag gør den til en inspirationskilde for det videre arbejde med området.

Arne Skov Andersen

Per Stig Møller, *Orwells håb og frygt*, København: Gyldendal, 1983, 180 s.

Per Stig Møller, højrefløjens selvbestaltede revser af venstrefløjens, har endnu en gang skrevet en bog med kritik af den "udemokratiske" og "stivnede" venstrefløj. Er der nogen grund til at tage sig af dette forsvar for en "ægte demokratisk" – eller rettere liberal – socialisme?

Ja, faktisk. Dele af redegørelsen for Orwells politiske tanker – både i journalistikken og i romanerne *Kammerat Napoleon* og *1984* er virkelig redelige. Og emnet, objektet for bogen har præget Per Stig Møller, så hans kritik af de venstreorienterede er blevet mere nøjagtig og nuanceret. Alligevel er læsningen præget af den ensidige "halvering" af Orwells kritik af alle totalitære tendenser i de moderne samfund, "socialistiske" såvel som kapitalistiske, som allerede blev institutionaliseret, mens han endnu levede.

For ganske vist hudflettede Orwell alle stalinistisk-leninistiske diktatoriske tendenser i arbejderklassen siden den forelskede hyldest til de frihedselskende anarkister og udleveringen af de etatistiske kommunister (og radikale) i *Hyldest til Katalonien* (1938). Men han så ikke denne, kun politiske, totalitarisme som den eneste fare.

Det ses måske ikke så klart i *Kammerat Napoleon* ("Animal farm", 1945) med dens advarsel mod den stalinistiske ideologi (animalismen) og politiske praksis. Derfor tog det amerikanske publikum også Orwells bog til sig med stor begejstring i den kolde krigs første år. Den dobbelte kritik af alt formynderi i alle de moderne samfundstyper kommer meget klarere frem i hans absolutte hovedværk, *1984*. Men det har alligevel en række tidstypiske garneringer, som har gjort det muligt at overse kritikken mod den anden slags totalitarisme i de "pluralistiske" kapitalistiske samfund. Hermed tænker jeg ikke på de slet skjulte henvisninger til Labourregeringen i Storbritanien ("engsoc"), men mere på identifikationen af totalitarisme med den politiske totalitarisme, stalinisme og fascisme.

Orwell tog nemlig – hvad der var selvfølgelig, affattelsestidspunktet umiddelbart efter afslutningen af den antifascistiske 2. verdenskrig taget i betragtning – både afstand fra totalitarismen i dens "sorte", det vil sige fascistiske/nazistiske og dens "røde" udgave. Altså de åbent proklamerede antidemokratiske tendenser i

1930erne. Advarslen mod fascismen er ikke længere så vigtig – vi befinder os, alle nyfascistiske og autoritære strømninger til trods, stort set i "antifascismens epoke". Og stalinismen har ændret sig.

Derfor kommer Stig Møllers interesse for at undersøge Orwells utopiske og demokratiske socialisme reelt til at skjule udgangspunktet, nemlig kritikken af det kapitalistiske system med dets ulighed, mangel på folkelig indflydelse og åndløshed. Orwells hovedindvending mod Napoleon/Stalins "animalisme" er netop, at den for at holde sig ved magten ender i en statskapitalistisk samfundsform, som ikke er væsensforskellig fra den privatkapitalistiske.

Sammen med personligheder som den forhenværende tyske finansminister, socialdemokraten Rudolf Hilferding, de tidligere kommunister Franz Borkenau og Richard Löwenthal samt den tysk-jødiske filosof og politolog Hannah Arendt tilhørte Orwell åndeligt en diffus gruppe af politiske tænkere, hvis grundlag vel kan betegnes en frihedselskende (libertær) socialisme. Fælles for disse venstretotalitarismeteorikere var deres kritik af alle totalitære tendenser og overgreb på den frie og selvstændige tænkning, hvad enten det foregik i socialistiske, fascistiske eller parlamentariskdemokratiske politiske systemer.

Deres nuancerede kritik af kapitalismen blev glemt i den kolde krigs krav om klare standpunkter. Dem der ikke døde (som Orwell) eller lod sig indrullere på antikommunismens side (som sinologen Karl August Wittfogel) blev bragt til tavshed eller overhørt. Kun en enkelt blev draget frem af glemselen under det antiautoritære ungdomsoprør i 1960erne. Det gælder i eminent grad Herbert Marcuse, der en overgang nærmest fik status som filosofisk leder af det vestlige ungdomsoprør.

Men det var kun bestemte sider af totalitarismekritikken, der blev trukket frem af ungdomsoprøret. Marcuses kritik af ensretningen under kapitalismen (*Det endimensionale menneske*, 1964) fik ikke fat i hele spektret af den antitotalitære tænkning fra 1940erne. Og eftersnakkerne slet ikke. Måske tværtimod. Man kan ikke i dag benægte, at det antiautoritære oprør har givet anledning til megen dyrkelse af nye, reelt lige så elitære autoriteter, som dem oprøret rettede sig imod. Den bedrevidende intelligentsia, som Orwell også advarede så kraftigt imod i *Kammerat Napoleon* og 1984.

Det problematiske er bare, at den antiautoritære holdning hos nogen er blevet svigtet og afløst af en bedrevidenhed i socialistisk forklædning. Denne tendens er yderligere tilspidset, fordi den er faldet sammen med en samfundsmæssig konjunktur med overhåndtagende bureaukratisering af samfundet i den statslige såvel som i den private sektor. Derfor er der ikke noget hverken forkert eller misliebigt i, at Per Stig Møller i dag har fundet tiden inde til at understrege Orwells advarsel mod den vidende klasse, der først kan blive den organiserende, dernæst den herskende og endelig den besiddende klasse. Også selv om man (jeg) personligt som en slags medlem af denne privilegerede klasse ikke nødvendigvis føler sig hverken særligt magtfuld eller besiddende.

Som Stig Møller læser Orwell er ringen sluttet fra fyrrernes advarsel mod kommunismen til vore dages selvbestaltede magthavere, akademikerne. Orwell advarede mod intelligentsiaen, det vil sige de uddannede, der ville monopolisere samfundets højeste viden og forbeholde sig magten i samfundet. Altså en tidlig, frem-

synet udgave af kritikken af akademikerne som den herskende klasse, behandlersamfundet og hvad de ny-konservative kritikere af velfærdssamfundet ellers har formuleret af bon mot'er på det seneste. Og hvad mere er, denne kritik hos Orwell er ikke konservativ, men repræsentativ for det bedste i den demokratiske, oprindelige socialisme, som Stig Møller udmærket påviser det, selv om han insisterer på at kalde denne socialisme for utopisk.

Min læsning af Per Stig Møllers essay er ikke uvenligt ment. Langt hen deler jeg kritikken af det umyndiggørende, statslige behandlersamfund, hvor en hel del – men ikke alle – kommandoposter er bemandet med akademikere i positioner, der får dem til at føle sig ansvarlige for magten og derved glemmer de intellektuelles egentlige rolle: at kritisere magten i alle dens former fra en uafhængig position, også uafhængig af egne, snævre klasseinteresser. Men reducerer man Orwell til dette budskab, fjerner man lige netop den sammensathed og ægte uafhængighed i hans tænkning, der gør ham værd at læse i dag. Og det er værd at læse Orwell i dag – næsten mere end nogensinde før.

For mig at se er det netop kombinationen af en kritik af stalinismen (og dens forudsætning, leninismen) og kapitalismen, af magttænkningen og vidensmonopolet, der udgør det libertære – eller som det hedder i sproget fra en anden politisk tradition, det ægte, det folkeligt-demokratiske – ved Orwells analyser. Som Stig Møller helt rigtigt gør opmærksom på, var Orwell ikke pessimist, men nærede en dyb tillid til "almindelige" menneskers evne til at løse deres egne – og dermed samfundets – problemer, hvis de bare fik lov for magthaverne, hvem disse end er.

Men modsat Per Stig Møller var Orwell ikke blind for de anonyme kræfters magt i det kapitalistiske samfund. Han baserede sin kritik af magten på en kritik af alle former for ulighed. Det kan man meget vel kalde for utopisk, forstået som urealistisk eller idealistisk socialisme, men en sådan erkendelse af de grundlæggende magt- og misforhold er det eneste mulige grundlag for en kritik af den statsliggørelse af samfundet, der raser fremad i øjeblikket. En statsliggørelse, der rummer langt større totalitære muligheder for styring end den trods al brutalitet ret enfoldige, politiske totalitarisme i 1930'erne, som Orwell direkte havde i tankerne, da han skrev. Først når man opfatter kapitalismen som system, bliver det muligt at opfatte magtkoncentrationen og anonymiseringen som andet og mere end onde menneskers anslag.

Uffe Østergård

Thorsten Barring Olesen, Nils Arne Sørensen og Uffe Østergård, "Fascismen i Italien. Brud og kontinuitet i Italiens historie efter 1800", *Den Jyske Historiker*, nr. 27-28, Århus: Modtryk, 1984, 276 s., 195,00 kr.

Det er forholdsvis sjældent, at der på dansk kommer bøger som på et videnskabeligt niveau giver en sammenfattende indføring i det politiske system i Italien. Der er både her i landet og i udlandet en udpræget tendens til at overse det italienske politiske system, idet opmærksomheden først og fremmest koncentrerer om su-